

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК:[504.3.054:343.102] (477)
DOI: 10.15587/2313-8416.2014.28001

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАБРУДНЕННЯ ПОВІТРЯ ПРАВООХОРОНЦЯМИ

© **І. А. Петрова**

У статті надаються дані про забруднення повітря, їх джерела та дії, яких повинні дотримуватися працівники практичних підрозділів міліції, що розкривають та розслідують екологічні злочини із урахуванням того, що їхнє втручання дозволить виявити порушення, попередити наслідки та покарати винних.

Ключові слова: повітряний басейн, джерела забруднення, дії правоохоронців, відбір проб, експертне дослідження, фіксація інформації.

Data about air pollution, their sources and actions that must be followed by practical police officers detecting and investigating environmental crimes is provided in the article. The author considers that their intervention will help to reveal violations, prevent the consequences and punish the guilty party.

Keywords: air basin, pollution sources, actions of law enforcement officers, sampling, expert research, information fixation.

1. Вступ

Поступова деградація довкілля відбувається в різноманітних формах. Забруднювачі чинять вплив на всі без винятку середовища нашої екосистеми, проте жодний шкідливий фактор так негативно й широко не позначається на балансі та нормальній життєдіяльності екологічних систем землі, як забруднення повітря.

Забруднення повітря воістину всепроникне. Забруднювачі, що розносяться з повітряними масами, можна знайти в найвіддаленіших куточках землі, навіть в обох полярних регіонах. Від цієї форми забруднення потерпає буквально все населення земної кулі. Забруднення повітря вбиває, спричиняє мутації, порушує репродуктивні функції, руйнує майно й погіршує загальну якість нашого життя [1]. Оскільки сьогодні це загрожує природному середовищу в цілому, в якому існують усі форми життя на нашій планеті, перед правоохоронцями постають складні задачі щодо виявлення та попередження правопорушень із забруднення повітря.

2. Постановка проблеми

Забруднення повітряного басейну являється найбільш шкідливим для нормальної життєдіяльності усіх екологічних систем. Безперечно, всі глобальні наслідки забруднення повітря загрожують життю й здоров'ю людей, але ті, хто винен у постачанні забруднюючих речовин в атмосферу, дуже рідко притягуються до відповідальності кримінальної чи адміністративної. Це можна пояснити тим, що викиди шкідливих речовин в атмосферу іноді відбуваються в одному регіоні, а його наслідки виявляються в іншому. Крім того, значна кількість злочинних забруднень повітря просто не піддається судовій експертизі, їх неможливо ні побачити, ані

навіть відчутти їхній запах. До розкриття та розслідування доводиться залучати широке коло різного роду технічних, медичних та інших експертів – іноді лише для того аби довести сам факт злочину [2].

Метою даної роботи є розгляд деяких проблем забруднення повітряного басейну з точки зору корисності для правоохоронців при виявленні, розслідуванні та попередженні екологічних правопорушень, що пов'язані із станом повітря.

3. Літературний огляд

Забруднення повітря – це викид у атмосферу будь-яких газів, пилу чи випарів, здатних завдати шкоду здоров'ю людей або довкіллю. Забруднювачі можуть розноситися у повітрі на сотні кілометрів від джерела забруднення, утворюючи нові, ще більш небезпечні хімічні сполуки.

Забруднення атмосфери може серйозно загрожувати здоров'ю людей, завдавати шкоди посівам і лісам, роз'їдати мури будівель і пофарбовані поверхні, заповнювати повітря смородом і брудною імлюю. Таке забруднення здатне порушити діяльність природних систем, які регулюють клімат на планеті, рівномірний розподіл земного тепла й води та регулюють глобальну екосистему, оскільки руйнуються ті зовнішні атмосферні шари, що захищають нас від шкідливої сонячної радіації [3].

У багатьох країнах світу юридичне визначення шкідливих факторів щодо повітря включає також тепло, запах, вібрацію, звук, радіацію, тощо. За винятком радіації, всі ці шкідливі фактори, що розповсюджуються в повітряному середовищі, нерідко обмежуються локальними й короткостроковими негативними проявами. Проте з точки зору правоохоронних органів, ці шкідливі

фактори, особливо запах, породжують велике число скарг на забруднення повітря й часто служать для працівників цих органів сигналом про більш небезпечні викиди.

На якість місцевого атмосферного повітря впливають численні й різноманітні джерела: стаціонарні (заводи, електростанції, плавильні виробництва); мобільні (автомашини, літаки, залізничні потяги); природні (вулкани, пил, що переноситься вітром, і неконтрольовані лісові пожежі).

На якість місцевої атмосфери можуть у значній мірі впливати забруднювачі, які переносяться повітряними масами з великих відстаней, проходячи через цілу низку хімічних перетворень. Такі забруднювачі, як мікроелементи, озон і компоненти кислотних дощів, здатні впливати на якість повітря на відстані у тисячі кілометрів від місця їх викиду. Багато з тих забруднювачів, які викидаються в атмосферу, невидимі для ока; а деякі з них, як приміром, окис вуглецю, не мають запаху, що робить їх особливо небезпечними. Забруднювачі можуть надходити до атмосфери з природних та антропогенних джерел.

Природні джерела включають такі дрібні часточки, як пил, попіл, що утворюється внаслідок природних лісових пожеж, вулканічний попіл, пил, що переноситься вітром, морська сіль і гази, що утворюються від природного розкладу органіки, в тому числі двоокис вуглецю, метан і радон – радіоактивний газ, продукт природного розкладу радію.

Антропогенні джерела часто поділяються на стаціонарні та мобільні, й саме на них скеровані природоохоронні зусилля в усьому світі. До стаціонарних джерел належать заводи, плавильні виробництва, електростанції, металургійні виробництва, тощо. Мобільні джерела включають літаки, автомобілі та залізничні потяги. Викиди забруднювачів з того чи іншого джерела можуть позначатися на якості повітря як у безпосередньому сусідстві, так і на значних відстанях. Деякі забруднювачі, наприклад, мікроелементи та кислі гази можуть переноситися на тисячі кілометрів, зазнаючи на шляху різноманітних хімічних перетворень під дією сонячних променів, тепла, вологи тощо можуть утворювати шкідливі сполуки [1].

Одним із негативних наслідків забруднення повітря є процес руйнування озону. Він розпочинається, коли у тропосферу, як правило на рівні земної поверхні, викидаються фторвуглецеві сполуки (CFC) або інші речовини, які руйнують озон. Ці гази інтенсивно змішуються й розносяться вітрами. Будучи хімічно стійкими, вони не розчиняються у дощовій воді. Проблукавши кілька років у повітрі, молекули фторвуглецевих сполук досягають стратосфери, де під дією сильного ультрафіолетового сонячного випромінювання розкладаються, вивільнюючи атоми хлору. Саме ці атоми хлору, а не молекули фторвуглецевих сполук руйнують озон. У товщі стратосфери відбувається

безперервний природний процес утворення та руйнування озону. Різде збільшення концентрації стратосферного хлору порушує цю рівновагу, і в результаті атоми хлору руйнують озон швидше, ніж його запаси поповнюються за рахунок природних процесів. Тому рівень озону поступово знижується. Головна роль озону – це ефективне фільтрування шкідливого ультрафіолетового сонячного випромінювання до того, як воно досягне землі. Зменшення запасів озону означає підвищення ультрафіолетового опромінювання поверхні землі, а це призводить до збільшення захворювань на рак шкіри, катаракту, наносить матеріальну шкоду, через негативний вплив на сільськогосподарські культури та морські організми.

Наскільки бажаним і корисним є озон у стратосфері, настільки ж небажана й шкідлива його присутність у тропосфері, де він виступає головним компонентом такої форми забруднення повітря, як смог. Озон не викидається безпосередньо в повітря, а перетворюється в ньому під впливом радіації сонця на інші забруднювачі – передусім на вуглеводні та окиси азоту. Вуглеводні потрапляють у повітря з автомобільними вихлопними газами, а також із різноманітних побутових і промислових джерел. Окиси азоту – це побічний продукт згоряння палива на металургійних заводах, електростанціях, плавильних виробництвах та інших підприємствах важкої індустрії. Від смогу потерпають практично всі густонаселені регіони світу. Особливо гостро реагують на утворений озоном смог люди з такими захворюваннями дихальних шляхів, як астма та хронічний бронхіт. Аналогічно ті, хто веде активний спосіб життя на свіжому повітрі, гостріше реагують на смог, ніж ті, хто відпочиває чи сидить вдома. Уряди багатьох країн вирішують породжені смогом проблеми, приймаючи законодавчі акти, які вимагають:

- встановлення на нових автомашинах газоочисних фільтрів;
- підвищення ефективності промислового очисного устаткування;
- встановлення фільтрів для вуглеводневих бензинових випарів на станціях технічного обслуговування та автомобілях.

Наступним негативним наслідком забруднення повітря є глобальне потепління. Сьогодні вважається, що теплове випромінювання, яке колись піднімалось у верхні шари атмосфери, затримується у стратосфері «парниковими газами», й тому температура земної поверхні вища, ніж мала б бути. Головним винуватцем серед цих газів виступає двоокис вуглецю, хоча метан, озон і окис азоту теж причетні до цієї проблеми. Навколо неї все ще вирують бурхливі спори. Єдиної думки немає не тільки щодо визнання самого факту глобального потепління, але й щодо його ймовірних наслідків та їх шкідливого впливу на життя на планеті.

Індустріальні викиди від згоряння палива містять окиси сірки та азоту. При поєднанні із парами води, що присутня в атмосфері, ці забруднювачі перетворюються на кислоти й після

конденсації випадають на землю у вигляді кислотних дощів. Екологічні наслідки кислотних дощів залежать від типу місцевості, на якій вони випали. Ті регіони землі, де переважають лужні ґрунти, лише виграють від їх нейтралізуючого впливу, а отже їхнім водним ресурсам і лісам завдається менша шкода. Проте за відсутності цієї пом'якшувальної обставини численні регіони світу потерпають від невивірної шкоди, завданої їхнім водним і лісовим екосистемам. Крім того, кислотні дощі роз'їдають кам'яні споруди та пам'ятники, призводячи до поступової руйнації пам'яток культури та архітектури.

4. Виклад основного матеріалу дослідження

У переважній більшості демократичних індустріальних країн створені спеціальні відомства, які займаються вивченням, контролем і регулюванням тих видів діяльності, котрі можуть негативно позначитися на природному середовищі країни та добробуті її населення. Саме ці відомства формують процеси правозастосування щодо проявів забруднення довкілля. Вони можуть не тільки вживати запобіжні заходи, але й оперативно реагувати на вже вчинені злочини, виявляючи порушення та відповідаючи на скарги населення. Сфера повноважень таких відомств, цілі та завдання їхньої діяльності встановлюються урядом країни [4].

Як правило, екологічні відомства запроваджують в життя програми, в основу яких закладений детально розроблений комплекс законодавчих і нормативних актів, політичних документів і директив. За допомогою цих правових інструментів законодавці прагнуть скоріше обмежити обсяги забруднення, ніж домогтися його повної ліквідації чи заборони. Нерідко ці правові інструменти супроводжуються низкою інших нормативних документів – наказами, ліцензіями та дозволами, якими регулюються допустимі межі викидів шкідливих речовин. У деяких країнах ці дозволи на забруднення навіть стають предметом купівлі-продажу.

Іноді екологічні відомства домагаються дотримання вимог закону шляхом переговорів, застосовуючи до порушників методи переконання, доброї волі, а подекуди і примусу [5]. Окремі екологічні відомства можуть застосовувати примусову систему дотримання норм. Ці санкції можуть використовувати як адміністративні штрафи, так і судове переслідування з подальшим позбавленням волі. Правоохоронні ініціативи проти екологічної злочинності в цілому безсумнівно приносять велику користь довкіллю нашої планети, проте предметом найбільшої уваги правоохоронців є конкретні локальні випадки забруднення.

Працівник міліції повинен вміти розбиратися зі скаргами на неприємні запахи або чиясь зіпсоване майно. Іноді його підштовхують до дій власні спостереження та знання місцевих умов або конкретної ситуації. Наприклад, працівник правоохоронних органів повинен знати, що густі клуби чорного диму завжди вказують на неповне чи неконтрольоване згоряння. Дим може утворюватися від спалення відходів якогось виробничого процесу

або від навмисного підпалу з метою, наприклад, випалення ізоляції на мідному дроті (вартість мідного лому значно зростає після усунення ізоляції).

Правоохоронець може одержати наказ розглянути скаргу на пошкодження майна сажею або іншими шкідливими домішками, що викидаються в повітря діючим поблизу заводом [6]. Можливо директор цього заводу визнає свою провину й повідомить, що інцидент стався через аварію на виробництві. Директор може навіть принести свої вибачення та запропонувати виплату відшкодування. У будь-якому випадку працівник правоохоронних органів повинен переконатися, що тут не був учинений злочин, і перевірити наявність і справність очисного устаткування заводу.

Безконтрольні викиди часто бувають результатом недбалості, помилки, поганого технічного догляду, умисного закриття очей керівництва підприємства, жадоби, тощо. Доки всі ці мотиви не будуть відкинуті, працівник правоохоронних органів повинен бути насторожі й трактувати інцидент як імовірний злочин.

Беручи участь у розслідуванні екологічного інциденту, працівник міліції, повинен забезпечити виконання всіх процедурних норм, які в подальшому полегшать застосування правоохоронних заходів. Ці заходи може вжити або він сам, або його колеги по відділку міліції, регулятивне відомство, або якийсь інший орган. Розслідування по гарячих слідах нерідко дає не лише інформацію, яка дозволяє встановити достатні та достовірні підстави для порушення кримінального провадження, але й знання, що саме тут слід шукати.

При розслідуванні інцидентів забруднення повітря працівникам міліції не обійтися без порад і рекомендацій пожежників і фахівців-екологів, а увагу у першу чергу слід приділяти індивідуальному захисту. Правоохоронці повинні мати на увазі, що неконтрольовані викиди характеризуються за класом (наприклад, корозійні) і за назвами сполук, які входять до описаних вище основних категорій забруднювачів. Такі сполуки, як аміак, тобто певна форма азоту; або олеум – комерційна форма сірчаної кислоти, широко використовуються в різних галузях промисловості й належать до типових речовин, які потрапляють у навколишнє середовище внаслідок аварій на виробництві.

Чітко ідентифікувати джерело забруднення повітря поза всякими сумнівами, може бути або просто, або важко, або й зовсім неможливо. Саме через це часто практично неможливо розкрити правопорушення щодо шкідливих викидів у повітря. Чимало випадків забруднення трапляються на підприємствах, розташованих у великих промислових зонах з кількома можливими джерелами шкідливих викидів, а отже потерпілі страждають від цілого комплексу різних забруднювачів з різних джерел [6].

Прибувши на місце інциденту, працівник правоохоронних органів повинен під час пошуку джерела забруднення покладатися не стільки на слова потерпілих, скільки на власні органи відчуття.

По суті це означає виявлення та підтвердження джерела ще в той час, доки триває сам інцидент. Обхід периметру місця інциденту, виявлення можливості походження викидів з прилеглих ділянок або споруд, чуйне реагування на незвичні запахи та явища, врахування погодних умов і топографічних особливостей місцевості – все це разом узятє дозволить працівнику міліції відшукати джерело забруднення. Такі дії дозволяють не лише здобути достовірні доказові матеріали, але й встановити достатні та ймовірні підстави для порушення кримінального розслідування. Ця методологія дає найкращі результати при розслідуванні видимих або добре відчутних на запах викидів зі стаціонарних джерел. Якщо виявлені кілька потенційних джерел, необхідно залучити для допомоги фахівця (технолога, хіміка, еколога тощо), здатного точно встановити джерело шляхом випробувань та використання спеціальної аналітичної апаратури. Це особливо є важливим, якщо йдеться про постійне джерело регулярних викидів.

На переважній більшості сучасних промислових підприємств існують центральні диспетчерські пункти, звідки за допомогою комп'ютерних систем здійснюється управління та контроль всіма виробничими процесами [6]. У цих контрольних центрах працюють оператори, які ведуть журнали чергувань і складають письмові звіти про роботу кожної зміни. Тому при розслідуванні шкідливого викиду, причому бажано по гарячих слідах, – слід обов'язково відвідати контрольно-диспетчерський центр, аби здобути потрібну інформацію, ознайомитися з журналами чергувань, інструкціями, іншими документами. Тут можна не лише встановити точне місце шкідливого викиду чи процес, який став його причиною, але й документальні дані про причини інциденту.

У випадках забруднення повітря далеко не завжди можна взяти проби, проте іноді речові докази все ж присутні на місці злочину, а отже працівник міліції повинен чітко знати порядок відбору проб. Майже завжди ці проби можна взяти лише протягом того короткого часу, доки ще триває порушення, і якщо не зібрати їх «по гарячих слідах», вони будуть втрачені назавжди. Відбирати проби повинен досвідчений фахівець, оскільки часто це потребує спеціального обладнання та майстерності. Завдання працівника міліції – забезпечити прийнятність у суді всіх результатів досліджень відібраних проб або самих проб, як речових доказів, здатних підкріпити обвинувачення.

Відбір проб і їх подальша обробка мають проводитись із дріб'язковою пунктуальністю. Кожний крок при взятті проб повинен прискіпливо перевірятися. Працівник міліції має бути ретельним і пильним, постійно думаючи про те, що його дії можуть бути поставлені під сумнів, і передбачати появу будь-яких можливих проблем. Потрібно нічого не спрощувати: бути уважним, розважливим і з першого разу все робити правильно.

Усі проби та будь-які результати судової експертизи, перш ніж бути прийнятими як речові

докази на більшості судових процесів, повинні відповідати трьом критеріям:

1. Ідентичність: Обов'язкове підтвердження того, що дана проба є саме тим, чим вона є за словами працівника міліції. Будь-які помилки чи навіть плутанина неодмінно призведуть до недостовірності результатів. Необхідно бути максимально уважним, маючи справу з великим числом проб, взятих у різних місцях.

2. Чистота: Згідно з цим критерієм, проба повинна являти собою абсолютно точний з наукової точки зору зразок тієї чи іншої проби із подією. Це – фундаментальна засада будь-якого стандартного наукового методу.

3. Недоторканість: Суд вимагатиме гарантій того, що від моменту взяття проби й під час досліджень – аж до представлення результатів дослідження в суді не було жодних можливостей маніпулювання пробою. Якщо така можливість буде доведена, тоді може бути поставлено під сумнів ідентичність і чистота самої проби.

При реагуванні на випадки забруднення повітря та їх розслідування переважна більшість проб берегься або у вигляді часточок, які осіли на різних предметах чи рослинах, або у вигляді різних спалюваних матеріалів. Ці матеріали можуть бути твердими (гумові покриття, ізоляція дротів, тощо) або рідкими (нафтопродукти, розчинники, хімічні відходи). Працівник міліції повинен неухильно дотримуватись тих методів та використовувати обладнання, що нормативно передбачені для взяття проб даної речовини. Попередньо слід усе узгодити з тією лабораторією, у якій будуть досліджуватись проби, і з тим науковцем, що провадитиме експертизу. Працівник міліції повинен одержати спеціальне обладнання та інструкції щодо відповідних наукових методів відбору та обробки проб. Крім того, спеціалізована лабораторія повинна забезпечити його відповідними офіційними пломбами для кожного типу контейнерів для проб і рекомендаціями щодо їх маркування і транспортування.

Експерти нерідко можуть надати цінні поради щодо процесу відбору проб та інших можливостей судової експертизи із дослідження повітря. З метою демонстрації наслідків інциденту цілком можливе застосування комп'ютерного моделювання, проте в такому випадку експерти можуть запросити детальні дані щодо стану атмосфери над даною місцевістю, які частіше за все просто відсутні. У працівників аналітичних лабораторій також можуть бути свої вимоги щодо відбору проб і проведення досліджень.

Працівник міліції повинен знати, що якщо він зняв на плівку місце екологічного злочину, то за вимогами переважної більшості правових систем, кожний фотознімок повинен супроводжуватись повним комплектом ідентифікаційних даних, які забезпечать суд мінімальною інформацією.

При реагуванні на екологічні злочини важливу роль відіграють нотатки про дії працівників міліції під час виконання службових обов'язків. Але суд жадає гарантій того, що ці нотатки, зроблені по

гарячих слідах описуваних подій. Більшість судів дозволяють захисникові вивчити нотатки працівника міліції, причому захист може зажадати їх залучення до речових доказів. Тому коли працівник міліції буде робити нотатки, необхідно ніколи не забувати про те, що їх доведеться представляти у суді. Якщо не проводити нотаток на місці, тоді з плином часу деталі обставин і подій просто зітруться з пам'яті. Перш ніж справа потрапить до суду, слідство може тривати місяцями і якщо якісь факти випадуть з пам'яті, потім буде дуже важко, або й зовсім неможливо їх реконструювати. Захист неодмінно піддасть правоохоронця перехресному допиту, і якщо той не пригадає точного часу взяття проби або точки, з якої був зроблений фотознімок, тоді всі свідчення виглядатимуть у суді непереконливими і поставлять під загрозу достовірність доказів і весь судовий процес в цілому. Вся процедура взяття проб має бути детально занотована. До нотаток слід включити:

- фізичний опис взятих проб;
- місця (місцезнаходження), звідки були взяті проби;
- дата й час відбору проби;
- як і де саме зберігалися проби;
- як, коли, де й ким вони були доставлені на лабораторні дослідження;

– польові замальовки та схеми можуть бути корисним і простим доповненням письмових польових нотаток. В особливій нагоді вони можуть стати при роз'ясненні взаємозв'язків між точками взяття проб, фотографування та зон, які зазнали пошкоджень.

Подробиці, занотовані працівником міліції у перші хвилини, часто відіграють вирішальну роль у продовженні слідства і служать підставою для видачі ордерів на обшук. Необхідно записати прізвища та посади тих осіб, з якими розмовляєте на місці інциденту, поряд з їхніми зауваженнями. Важливо також встановити, який саме технологічний процес і в якому місці став причиною шкідливого викиду в атмосферу. Записи слід робити ручкою, писати чітко й розбірливо. Зробивши помилку, не стирайте її й не виривайте сторінки – просто закресліть та проставте поряд з виправленням свої ініціали.

5. Апробація результатів досліджень

Кожний працівник міліції повинен чітко знати правові вимоги, які мають виконуватися з тим, аби одержані при розслідуванні зізнання особи були прийнятними для суду [2]. У кожному відділку існують певні норми та порядок протоколювання свідчень. Окрім того, працівник міліції повинен творчо підходити до опитування свідків, пристосовуючись до конкретної ситуації. Установивши джерело забруднення й визначивши, з якого місця чи підприємства воно походить, він може перейти до з'ясування конкретних деталей того, що трапилося, і хто в цьому винен. Опитування слід запланувати й організувати так, аби в результаті їх проведення з'ясувати, чи було атмосферне забруднення наслідком непередбаченого збігу обставин, чи закономірним результатом чисіє недбалості або навмисних дій. Якщо так, то чи слід порушувати

кримінальне провадження, і якщо так, то кому пред'являти обвинувачення.

У складних випадках, коли розслідується інцидент на великому індустріальному комплексі, працівники міліції можуть збентежити величезні масштаби підприємства та перспектива опитування безлічі працівників з питань, які належать до сфери їхньої компетенції. Аби підготуватися до цього, він повинен пройти елементарний курс технічного навчання, який часто організують відповідні відомства. Можливо, при цьому буде доцільно звернутися за допомогою до експертів, які згодом виступатимуть свідками обвинувачення в суді. У будь-якому випадку працівник міліції дуже скоро усвідомить, що обсяг його наукових знань помітно зріс. Досвідчений слідчий, граючи на своєму статусі профана, може витягти детальні пояснення з тих свідків, які готові виявити терплячість і допомогти слідству.

6. Висновки

Таким чином, на основі аналізу даних про забруднення повітря та характеристик їх джерел визначено дії, яких повинні дотримуватися працівники практичних підрозділів міліції, що розкривають та розслідують екологічні злочини пов'язані із забрудненням атмосфери.

Література

1. Джигирей, В. С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища [Текст] / В. С. Джигирей. – К. : Знання, 2007. – 424 с.
2. Гавриш, С. Б. Экологические преступления: квалификация и методика расследования [Текст] / С. Б. Гавриш, В. Г. Грузкова, А. Л. Дудников; под общ. ред. В. Е. Коноваловой, Г. А. Матусовского. – Х. : Консультационная юридическо-аудиторская фирма «Глобус», 1994. – 226 с.
3. Дорст, Ш. До того как умрет природа [Текст] / Ш. Дорст. – М. : Прогрес, 2008. – 415 с.
4. Білобран, О. Управління у сфері охорони довкілля та природокористування в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення [Текст] : Всеукр. еколог. громад. орг. / О. Білобран // МАМА-86. – К. : ВЕГО «МАМА-86», 2003. – 160 с.
5. Гаркушенко, О. Н. Состояние и перспектива применения экологических налогов в Украине [Текст] / О. Н. Гаркушенко // Економіка України. – 2013. – № 3. – С. 37–47.
6. Комякин, В. М. Экология и промышленность [Текст] / В. М. Комякин. – М. : Прогресс, 2008. – 439 с.

References

1. Dzhyhyrei, V. S. (2007). Ecology and Environmental Protection. Kiev: Znannia, 424.
2. Gavrish, S. B., Hruzskova, V. G., Dudnikov, A. L. (1994). Under the ed. Of V.E. Konovalova, G.A. Matusovskii Environmental Crimes: Qualification and Methods of Investigation. Kh.: Consulting legal and audit company "Hlobus", 226.
3. Dorst, Sh. (2008). Before the Nature Dies / Sh. Dorst. Moscow: Progress, 415.
4. Bilobran, O. (2003). Management in Environmental and Natural Resources in Ukraine: Problems and Ways of Solution. All-Ukrainian Ecological NGO "MAMA-86". Kiev: "MAMA-86", 160.
5. Harkushenko, O. N. (2013). State and the Prospect of Implementing Ecological Taxes in Ukraine. Economy of Ukraine, 3, 37–47.
6. Komiakin, V. M. (2008). Ecology and Industry. Moscow: Progress, 439.

Дата надходження рукопису 30.09.2014

Петрова Ірина Анатоліївна, доктор юридичних наук, доцент, кафедра інформаційної та економічної безпеки, Харківський національний університет внутрішніх справ, пр. 50-річчя СРСР, 27, м. Харків, України. E-mail: ekobezpeka@mail.ru